

ELIZABETH JOY SERRANO- QUIJANO

Si Elizabeth Joy Serrano-Quijano ay isang Blaan na ipinanganak sa Matanao, Davao del Sur. Kasalukuyan siyang nagtuturo ng Development Communication sa Southern Philippines Agribusiness and Marine and Aquatic School of Technology sa Davao Occidental. Ang kaniyang mga kuwento ay nagsisilbi rin bilang kaniyang mga adbokasiya upang mapagyaman at maibahagi ang kultura ng mga Blaan sa Davao del Sur. Ang kanyang mga pananaliksik at kuwento ay nakatuon sa mga katutubo, kultura, kuwentong bayan, kalikasan, pagiging ina, at mga bata dahil isa rin siyang ina at asawa.

MGA LUBID SA BINTANA

Habang umuusok ang abuhan¹ nina Iday, inayos niya ang kanyang mga gamit na dadalhin sa paaralan. Tatlong taon na siyang guro sa Subang National High School. Taong 2018 siya nakapasok sa serbisyo at sabi pa ng kanyang Ye², magpasalamat siya kay Gob. dahil pinakiusapan niya ito upang madali siyang makapasok sa DepEd.

“Ye, di na ako mag-aagahan. Humigop na ako ng kape. Ang kaning mais, nabuyok³ na ‘yon, ikaw na lang ang maghain,” ang bilin ni Iday sa kanyang ina na nagwawalis pa sa kanilang likod-bahay. Sampung taon na nang mamatay ang ama ni Iday dahil sa aksidente. Habang nagmamaneho ng habal-habal, napatid ang gulong ng lubid ng nakawalang kambing, na sanhi ng agarang pagkamatay nito. Labindalawang taong gulang lamang si Iday noong panahong iyon. At nang mawala ang ama, itinaguyod na siya ng kanyang Ye sa pamamagitan ng paggawa ng lubid mula sa abaka. Malaki at malawak ang taniman ni Gob. sa kanilang bayan. Ang kanilang bahay ay nasa gilid ng planta ng tubo at nasa harap naman ang maisan, at sa unahan ay taniman ng abaka. Karamihan sa mga nakatira sa kanilang baryo ay mga katutubong Blaen.

Nagtapos si Iday ng kanyang pag-aaral sa State College na nasa sentro ng kanilang bayan. Pinili niya ang pagtuturo dahil ‘yon ang gusto ng kanyang Ye. Ito rin ang pangarap ng kanyang ama, na maging guro siya sa

kanilang baryo.

Bata pa lang si Iday, naiiba na siya sa kanyang mga kaedad dahil hindi matigas ang kanyang dila, lalo na sa pagsasalita ng Filipino. Sa tingin din ng kanyang Ye, mas mainam na Filipino ang kunin niyang Major dahil madali lang ito, “Magulang lang sa Bisaya.”⁴

Dahil may hitsura, marami ang nagkagusto sa kanya noong nag-aaral pa siya. Naging Miss Intrams pa nga siya. Ngunit ang paalala ng kanyang Ye ang bumabalik sa isipan niya tuwing natutukso na siya.

“Day, ang baon mo!” sigaw ni Fe sa anak ngunit nakaalis na pala ito. Nag-aalala si Fe dahil sa napapansing pagkamalilimutin ng anak nitong nakaraang linggo. Noong nag-umpisa ang lockdown, pandemya, at pagkalat ng virus, hindi na niya masyadong nakakausap ang anak.

“Itong batang ‘to, ano bang nangyayari sa kanya, Dwata⁵? Dwata, ‘wag mo pong pabayaang ang anak ko!” awtomatikong napakrus at napadasal na lamang si Fe. Maraming Blaan ang naging Kristiyano, lalo na noong dekada nobenta dahil sa pagdating ng mga paring Heswita sa kanilang baryo. Ngunit wala nang nagsisimba sa kanilang maliit na kapilya, lalo na noong pandemya. Sabi nga ni Fe sa kanyang anak, “Wala namang gaganahang magsimba dahil sa hirap ng panahon ngayon. Parang wala namang Diyos.”

Kagabi, narinig niya na tuloy-tuloy ang pag-print ng anak ng mga module na ipamamahagi sa mga estudyante nito. Kahit pinaalalahanan na niya ang anak na huwag sumobra sa pagtatrabaho, parang wala itong narinig kundi ang ingay ng printer at lutong ng stapler.

“Good morning, Ma’am Anching! Naunahan mo ako, a!” bati ni Iday sa kasama niyang guro na kaedad ng kanyang ina.

“Oy, ‘Day, mabuti at nandito ka na. May ipapakiusap sana ako. Iyong modules ko, pakidala mamaya sa Asbang dahil luluwas ako sa Davao. Mag-lo-loan ako sa GSIS at dadaanan ko na rin ‘yong Pag-IBIG ko, kung ano na ang resulta no’n. Alam mo naman dito, mauubos na ang oras ko sa biyahe pa lang, ang mahal pa ng pamasaha.”

“Ay, walang problema, Ma’am. Ako na ang bahala. May tabbing at mga pangalan naman, di ba?” tanong ni Iday.

“Oo naman, kumpleto na ‘yan. Tinulungan ako ni Jojo kagabi,”

sagot ni Anching na ang tinutukoy ay ang panganay nito.

Napalis ang ngiti ni Anching nang maalala ang lubid na nakabitin sa kanilang bintana. Dalawa ang anak niya, si Jojo at si Biboy. Ngunit tatlong buwan na ang nakalipas nang makita niyang nagbigti ang kanyang bunso. Napansin ni Iday ang biglaang pagkalungkot ng kasamang guro kaya nilapitan niya ito at niyakap. Humagulhol ito.

Naghintay sa labas ng paaralan ang kinontratang habal-habal ni Iday. Kahit malapit lang ang Sityo Asbang, matarik ang daan patungo sa sityo at maraming malilit na ilog ang tatawirin kaya kailangan na sumakay sa malalaking motor, na kagaya ng motor ni Serhing. Ang Asbang ay isa sa pinakamahirap na sityo sa kanilang bayan. Kahit na sagana ito sa tubig, dahil ang kahulugan ng Asbang ay maliit na sapa, may iilang Blaan pa rin ang nakatira rito. Karamihan sa mga mag-aaral mula rito ay hindi nakapagtapos ng pag-aaral. Kaya ginawang personal na misyon ni Iday na maihatid ang edukasyon sa mga taga-Asbang, kahit pa ang pamasaha papunta roon ay mula sa kanyang sariling bulsa.

“Hing, kunin mo ‘yong isang karton doon. Modules ‘yon ni Ma’am Anching,” sabi ni Iday kay Serhing habang dala niya ang kanyang modules. Mabuti na lang at mahigit tatlumpu na lang ang estudyante niya sa Second Year at nauna na niyang naihatid ang ibang modules noong nakaraang araw.

Kinuha ni Serhing ang mga module at dumeretso na sila papuntang Sityo Asbang. Habang bumabiyaha, hindi magawang maipikit ni Iday ang mga mata dahil sa dami ng nakasabit na lubid sa mga bintana ng mga kabahayan sa kanilang baryo. Oo nga’t wala na ang pandemya at may vaccine na, na ipinamahagi ng gobyerno ng Russia at United Kingdom, ngunit ang klase ay hindi pa naibabalik sa normal dahil sa iilang kadahilanan.

Hindi na nag-ma-mask ang mga tao, wala nang nagbebenta ng face shield, motorcycle barrier, at bumalik na sa dating presyo ang mga alcohol at hand sanitizer. Puwede nang magyakapan, maghalikan, at maghawakan ng kamay ang mga umiibig. Noong dumating ang pandemya, isa si Iday sa mga guro na nagsumikap na mabigyan ng modules ang mga mag-aaral, kahit na limitado ang kanilang budget sa paaralan.

Abala sa pamimigay ng solicitation ang mga kasamahan ni Iday sa kanilang mga kaibigan at mga kakilala. At kahit si Gob., nagbigay ng

limang printer at isang trak ng bond paper sa kanila. Malapit na rin kasi ang eleksyon at tuwing eleksyon lang dumarating ang mga tulong mula sa bayan. Tinukso nila si Iday na baka type siya ni Gob. kaya marami ang ibinigay nito sa kanilang paaralan. Ngunit hindi na ito pinansin ni Iday.

“Grabe talaga ‘yong COVID, Ma’am, ‘no? Ang daming namatay,” sabi ni Serhing habang nagmamaneho. Hindi na umimik si Iday. Hindi rin naman niya maulinigan ang sinasabi ni Serhing. Noong nakaraang taon at kasagsagan ng pagtaas ng COVID sa kanilang bayan, may iilan ang namatay dahil sa virus. Ngunit mas marami ang namatay dahil sa suicide. Isa na rito ang kanyang estudyante at pinsan na si Marcy, na katorse anyos na dalagita ang nagbigti.

“Marcy! Marcyyyyyyyyyy!!!” ang malakas na balahaw ng ina ni Marcy na si Nang Charing, na pinsang-buo ng ina ni Iday na si Fe.

“Dahil ito sa ‘yo, ‘Day! Dahil ito sa lintik n’yong module! Dahil ito sa mga gurong kagaya mo! Hindi na kayo naawa!” ang sumbat ni Nang Charing kay Iday habang yakap-yakap ang patay na katawan ng anak.

Naninigas na ang bangkay nito nang makita siyang nakabigti sa sanga ng mangga sa kanilang likod-bahay. Si Iday ang adviser ni Marcy. Tahimik lang siyang bata, ngunit matalino kaya siya ang nauutusan at pinagkakatiwalaan ni Iday sa kanyang klase. Na-pressure daw ito dahil walang pambili ng cellphone ang kanyang mga magulang at ang kanyang mga kaklase ay may bagong cellphone para sa online class. Gaya ng Ye ni Iday, gumagawa rin ng lubid mula sa abaka si Nang Charing at biyuda rin ito. Kapos na kapos ang pera nilang mag-anak at mas lalo pang kinapos noong nagkapandemya.

Maraming tagabaryo Subang ang naghihirap. Walang maayos na daan at pahirapan ang biyahe ng mga tao at ng kanilang mga produkto. May mga nagsabing isang sumpa ang mga insidente ng pagpapakamatay ng mga kabataan sa Asbang. Hindi lang si Marcy ang nagpapakamatay sa kanilang bayan. Ikaapat siya at may sampu pang sumunod. May iba pang nagtangka rin ngunit naagapan ito at hindi natuloy.

Ang paliwanag ng nag-iisang doktor sa kanilang bayan, maaaring depresyon na bunga ng limitadong pagkilos at pagbabago mula sa mga nakagawian ang nangyari sa mga kabataan. Kung bakit sunod-sunod at

asbang

ganoon karami, hindi na ito maipaliwanag ng doktor. Hindi rin naman kailangan ng mga magulang ang paliwanag. Ang tanging gusto lamang nila ay maibalik ang buhay ng kanilang mga anak. Ang sabi naman ng matatandang Blaen, parusa ito ni Dwata sa kanila dahil ang lupang pamana ng kanilang mga ninuno ay hindi nila ipinaglaban. Inangkin na lahat ito ni Gob. at planong gawing planta.

“Ante, Ante, patawarin mo ako. Hindi ko sinasadya na hindi ko nabantayan si Marcy,” nagsusumamong sabi ni Iday sa kanyang tiyahin.

Hindi na pinapunta sa lamay ang iba pang guro ni Marcy, kasama na si Iday. Ilang linggo na ang nakalipas matapos ang libing ni Marcy, lumipat ng tirahan ang kanyang pamilya sa kabilang barangay. Bago lumipat ay ipinaputol ni Nang Charing ang puno ng mangga, kung saan natagpuang patay ang anak.

“Ma’am, nandito na tayo,” pukaw ni Serhing sa kanyang naglalakbay na isipan. Sa ilang bahay, may mga lubid na nakasabit sa mga bintana.

“Good morning, Miss Dalumatan!” sabay-sabay na bati ng kanyang mga estudyante na naghihintay sa kanilang mga module.

“Ma’am, hindi ko natapos ang Filipino dahil ang hirap. Hindi rin marunong magbasa si Ye, Ma’am,” ang sabi ng isa sa kanyang estudyante. Ngiti at tango lang ang tugon ni Iday bago niya tinawag nang isa-isa ang mga estudyante na nakatira sa Asbang.

Ayon sa memorandum na ipinalabas ng kanilang Division Office, kahit may vaccine na kontra-sa-COVID, hindi pa sila puwedeng bumalik sa nakasanayang face-to-face na klase dahil isinailalim sa mental at psychological debriefing at therapy ang mga guro at mga mag-aaral na nakitaan ng senyales ng depresyon at stress. Dahil sa pagtaas ng kaso ng suicide ng mga kabataan sa kanilang bayan, at ang lahat ng nagpakamatay ay mag-aaral ng DepEd, kaya hindi muna ibinalik sa normal ang klase. Isang malaking palaisipan ang pagtaas ng kaso ng suicide sa isang tagong bayan. Sabi ng ilan, depresyon. May mga nagsabi rin na epekto ito ng bandwagon o gumagaya lamang sa uso ang ibang mga nagpakamatay. Isang guro rin ang nagpakamatay dahil sa stress at fatigue at sinisi nito ang sarili dahil sa kanyang mga estudyanteng nagpakamatay.

Hapon na nang makauwi si Iday sakay pa rin sa kanyang bolante⁶

na si Serhing. Pagod na pagod na ang katawan niya. Pagod na pagod na ang lahat sa kanya. Hindi niya maintindihan kung saan nanggaling ang pagod, kung dahil ba ito sa kanyang trabaho o dahil sa mga pangyayari. Naniwala ang lahat na kung mawawala na ang virus, matatapos na rin ang kanilang pagdurusa, babalik na sa normal ang lahat. Ngunit hindi pala. Nagbago na ang lahat. Nagbago na si Iday.

Kung noon, buhay na buhay ang kanyang mga mata, makintab, at makinis ang kanyang balat, maliksi ang kanyang mga buto, ngayon, para na siyang ibang tao. Napakaitim na ng ilalim ng kanyang mga mata. Kanina ay pinagmasdan niya ang kanyang itsura sa salamin. Hindi na niya nakilala ang sarili at napakalabo na ng kanyang mukha sa salamin.

“Ma’am, di na kita idederetso sa inyo. May dadaanan pa kasi akong tahop⁷ sa tindahan. Okey lang ba, Ma’am?” tanong ni Serhing sa kanya.

“Okey lang, ‘Hing. Lalakarin ko na lang, malapit lang naman. Salamat, ha? Bukas naman ulit,” bilin niya kay Serhing. Habang naglalakad siya, namukhaan niya ang mga kapitbahay na nasa kanilang bakuran. Nagtataka siya sa dami ng tao na nasa kanilang bahay. Dumeretso siya sa loob at nakita niya ang kanyang ina na yakap-yakap ang kanyang graduation picture. Umiiyak ito at humahagulhol.

Walang naiintindihan si Iday sa nangyayari at di na siya marinig ng kanyang ina at ng lahat ng nasa kanilang bahay. Habang may nagrorosaryo sa kanilang altar, naroon din si Ma’am Anching. At ang sabi niya, “Kuwarenta diyas na ni Iday ngayon, Nang Fe. Kung nasaan man siya, alam natin na nagpapahinga na siya at kasama niya sina Marcy, Biboy, at ang iba pa.”

Tumakbo si Iday palabas at habang nililingon niya ang kanilang bahay, doon, sa kanilang bintana, may nakasabit na maraming lubid na gawa sa abaka.

.....
¹ abuhan – isang maliit na kubo na pinaglulutuan at kadalasang nakahiwalay sa bahay at nasa likod-bahay.

² Ye – salitang Blaen na tawag sa ina.

³ nabuyok – salitang Binisaya; tawag sa proseso ng pagluluto ng kaning mais.

⁴ magulang lang sa Bisaya – ekspresyon na ang ibig sabihin ay maliit lang ang kaibahan ng wikang Filipino at Bisaya at may literal na kahulugan, na kung sa magkakapatid, panganay ang wikang Filipino at bunso naman ang Bisaya.

⁵ Dwata – salitang Blaen na ang ibig sabihin ay Diyos.

⁶ bolante – kinontratang drayber ng motorsiklo; araw-araw na maghahatid-sundo sa pasahero.

⁷ tahop – ipa mula sa mais o palay.